

ТАҚРИЗ

ба автореферат ва диссертатсияи доктории Насимов Нуриддин Исоевич дар мавзуи «Пажӯҳиши лингвофолклористикаи Сари Хосор (чанбаҳои оғӣ ва воҷагонӣ)» барои дарёфти дараҷаи илмии доктори илми филология аз рӯйи ихтисоси 10.02.00 – Забоншиносӣ (10.02.01 – Забони тоҷикӣ)

Тадқиқу таҳқиқ ва натиҷагирӣ аз хусусиёти ҷудоғонаи забони гуфтории минтақаҳо дар забоншиносии тоҷик аз масоили ниҳоят муҳим ба ҳисоб меравад. Хусусан, чанбаҳои этнолингвистии маҳалҳои бумии бостоние, ки дар ҳазинаи худ осори гузаштаи мардумро аз давраҳои гуногуни рушду нумуи адабиёт, фарҳанг, забон, расму русум ва одоти он маводди ғаноманде, ки дар ганҷдони пур аз сарвати забони адабиёти классикии форсу тоҷик то имрӯз маҳфуз нигоҳ доштааст, дар марҳилаи кунунии инкишофи забоншиносии ватанӣ амалест сазовор ба пазириш ва қобили дастгирист.

Доир ба омӯзиш ва пажӯҳиши забони асари адибони классики тоҷик як силсила асарҳои хурду бузурги Н. Маъсумӣ, Р. Амонов, В. Асрорӣ, Б. Тилавов, М. Фозилов, М. Қосимова, Ғ. Ҷӯраев, З. Мухторов, Ш. Каримов, Р. Аҳмадов ва Р. Раҳмонӣ Х. Кабиров, Ш. Кабиров, С. Назарзода, Д. Хоҷаев, Ф. Шарифзода, Ҳ. Султон, Ҷ. Алимӣ, О. Муҳаммадҷонзода, С. Раҳматуллозода, Н. Гадоев, П. Нуров, С. Мирзоев, Б. Шермуҳаммадов, Н. Шакармамадов, Ф. Муродов, С. Фатҳуллоев, ва дигарон ба таъб расиданд, ки дар онҳо сухан аз вижаҳои луғат, калимасозиву калимабандӣ, ҷумлаориву матннигорӣ ва дигар хусусиёти сабки эҷодии эшон дар тасвир ба миён кашида шудааст. Вале тадқиқоти анҷомдодаи Насимов Нуриддин ба яке аз масъалаҳои муҳим ва муҳимми забоншиносии муосир – хусусиятҳои лингвофолклористикаи мавзеи бостонии Сари Хосор ва хосан, чанбаҳои оғӣ ва воҷағони он бахшида шудааст, ки дорои аҳаммияти ҳам илмӣ ва ҳам амалист ва мусаллам аст, ки рисолаи доктории Насимов Нуриддин Исоевич дар мавзуи «Пажӯҳиши лингвофолклористикаи Сари Хосор (чанбаҳои оғӣ ва воҷагонӣ)» дар асоси ҳамин зарурат ва талаботи имрӯзаи забоншиносии тоҷик иншо ёфтааст.

Рисолаи диссертатсионӣ аз муқаддима, 4 боб, 28 фаслу зерфасл, ҳулоса, рӯйхати адабиёт ва таълифоти ҷопшудаи иборат буда, 404 саҳифаи ҷопи компютери ро дар бар мегирад. Бобҳои рисола аз зербобҳо ва фаслҳои марбут ба мавзӯи иборат буда, барои баррасии масъалаи мавриди таҳқиқ мувофиқ мебошанд.

Боби якуми диссерататсия «Масъалаҳои назариявӣ дар робита ба забон, фолклор ва лингвофолклористика» ном дошта, аз чор фасл иборат аст. Фасли якум – «Назаре ба таърихи пажӯиши забон, фолклор ва лингвофолклористика» ба омӯзиши таърихи омӯзиши забон, баҳусус, забони тоҷикӣ, фолклор ва лингвофолклористика бахшида шудааст.

Фасли дуюми боби якум «Перомони соҳиби забону муаллифи фолклор» аҳаммият ва муҳиммияти забону фолклор ва халқро дар бар мегирад.

Дар фасли сеюми боби якум «Мундариҷа ва сохтори забонии матнҳои фолклории Сари Хосор» доир ба омӯзиши муштарақ, пайвасту ҳамзамони фолклор ва забони он ҳамчун мавзӯи асосии баҳси лингвофолклористика сухан меравад.

Фасли чоруми боби якум – «Пажӯиши суруди «Ман доғ»-и Сари Хосор аз нигоҳи лингвофолклоролистӣ» ба таҳқиқи комили намунавии лингвофолклористии матни фолклории суруди мазкур бахшида шудааст.

Маълум шудааст, ки суруди «Ман доғ» ҳамчун матни фолклорӣ бо лаҳҷа суруда шуда, дар он хусусиятҳо, оҳанг ё шеваи гуфтори халқ, лаҳҷае аз расму оини даравгарӣ ва ҳамчунин эҳсоси равонии мардум инъикос ёфтааст.

Боби дуюми «Назари лингвофолклористӣ ба хусусиятҳои овозии фолклори Сари Хосор» аз панҷ фасл иборат аст.

Фасли якум – «Омори овозии фолклори Сари Хосор» таҳқиқи истифодаи шумораи овозҳо ва мавқеи онҳоро дар бар гирифта, маълум карда шудааст, ки фолклори Сари Хосор дар доираи 7717 номгӯӣ калимаҳо бо назардошти иловаи морфемаҳои тобиши маъно ва алоқасоз маҷмуан бо шумули 3 шумора (рақам) 28701 калимаро дар бар мегирад, ки ин аз 132963 овоз иборат мебошад.

Фаслҳои дуюм, сеюм, чорум ва панҷуми боби дуюм бо номҳои «Сохти овозии диалектизмҳои якҷиҷойӣ», «Овозҳои маънодор ва ёридиҳанда», «Мавқеи овози ь», «Ҳодисаҳои овозӣ дар фолклори Сари Хосор» иншо шудааст.

Аз ҷумла, зикр гардидааст, ки дар фолклори Сари Хосор овози халқии нарми ь бо назардошти омори зиёда аз бутун дар 5940 калима 6770 маротиба омадааст. Аз ҷумла, дар номгӯӣ зиёда аз 30 калима бо овози аслии ь (сакта) 380 маротиба бо назардошти шаклҳои адабӣ лаҳҷавиашон омадааст: *алвидоъ, аъзо, баъд, дафъ, даъват, қалъа, Каъба, Қуръон, матоъ, маъшук, минбаъд, наъл, наъра, раъно, суръат, таънасор, чамъ, эътибор*, яъне.

*Ба ёрон алвидоъ гуфтем, рафтем,
Ба чону дил дуо гуфтем, рафтем.
Ҳамон ёре, ки бо мо дошт улфат,
Паноҳаш бо худо гуфтем, рафтем.* [ОЭДК, с. 240].

Боби сеюм «Чанбаҳои вожагонии фолклори Сари Хосор аз нигоҳи лингвофолклористӣ» аз шаш фасл иборат аст: «Калимаҳои аслии хоси махзани асосии луғавии забони тоҷикӣ дар фолклори Сари Хосор», «Калимаҳои серистеъмоли фолклори Сари Хосор», «Лексикаи динӣ дар назми фолклори Сари Хосор», «Синонимҳо», «Омонимҳо» ва «Антонимҳо»

Фолклори Сари Хосор, ки зиёда аз 7700 номгӯи калимаро дар бар мегирад, ба истиснои диалектизмҳои лексикӣ ва калимаҳои иқтибосӣ 7000 ададаш (91,0 %)-ро калимаҳои аслии тоҷикӣ мебошад, ки ба истилоҳ ҳам умумихалқӣ, ҳам умумитоҷикӣ ва ҳам умумистеъмоли маҳсуб меёбанд.

Боби чоруми диссертатсия «Диалектизмҳо дар фолклори Сари Хосор» ном дошта, аз шаш фасл иборат аст. Фасли якум ба «Мавқеи диалектизмҳо дар фолклори Сари Хосор» бахшида шудааст. Нахуст дар бораи диалектизмҳо (калимаҳои лаҳҷавӣ) сухан меравад, ки яке аз мавзӯҳо ва масъалаҳои асосии омӯзиши илми лингвофолклористика ба ҳисоб мераванд. Диалектизмҳо дар забони адабӣ ва асарҳо бо мақсади тавсифи нутқи қаҳрамонон ё намоёндагони ягон мавзӯ, аз ҷумла, маҳаллаҳо, деҳот, ноҳия, шаҳр, минтақа ва вилоятҳо истифода мешаванд.

Диалектизмҳо дар фолклори Сари Хосор мавқеи муҳим ва хосдоранд. Дар матнҳои фолклории назмӣ, насрӣ ва драмавӣ бештар аз 3500 номгӯи ва ҷамъан, 13500 калимаро (47 фоизро) – диалектизмҳо ташкил медиҳад.

Фасли дуюми боби чорум «Диалектизмҳои лексикӣ» ном дорад. Дар матнҳои фолклории Сари Хосор бештар аз 70 номгӯи диалектизмҳои лексикӣ бо такрори баъзе калимаҳо афзунтар аз 170 маротиба омадааст.

Унвони фасли сеюми боби чорум «Диалектизмҳои фонетикӣ» мебошад. Диалектизмҳои фонетикӣ калимаҳои лаҳҷавӣ ё решаҳои асосҳои феълие шумурда шудааст, ки дар натиҷаи ходисаҳои фонетикӣ ба тағйироти овозӣ дучор гардидаанд. Ва фолклори Сари Хосор номгӯи зиёда аз 1100 диалектизми фонетикиро бо такрори бештар аз 5500 калима дар бар мегирад.

Фасли чоруми боби чорум «Диалектизмҳои морфологӣ» буда, зеро ин унвон диалектизмҳои ворид карда шудаанд, ки асосан, морфемаҳои шаклсоз, аз ҷумла, пасванд, пешванд ва бандакхоро дар бар мегиранд.

Фасли панҷуми боби чорум «Диалектизмҳои морфологӣ-синтаксисӣ» ном дорад. Мавзӯи мазкур бинобар он чунин ном гирифтааст, ки онҳо асосан воҳидҳо, морфемаҳо ё ҷузъҳои морфологиеро дар бар мегирад, ки бештар зимни гуфтугӯ ва ташаккули воҳидҳои синтаксисӣ, аз қабилӣ ибораҳо ҷумлаҳо истифода мегарданд.

Дар фолклори Сари Хосор дар калимаҳои, ки бо овозҳои садонокӣ -а ва -о ба итмом мерасанд, ба ҷойи бандакӣ изофиии -и овози -й (йот) омадааст: *атай, бачай, бобой, донай, заминой, касабай, миёнай, очай, риштай, танай, хонай, чашмой.*

– *Ақзон, ай очай ма (хабар) бэгу, очай ма чӣ таврай?* [ОЭДК, с. 321].

Фасли шашуми боби чорум «Диалектизмҳои фразеологӣи феълӣ» ном дорад. Зеро мафҳуми диалектизмҳои фразеологӣи феълӣ дар назар дошта шудааст, ки феълҳо дар кулли фразеологизмҳо ё ибораҳои рехта дар шакли адабӣ омадаанд ва феъл ё яке аз ҷузъҳои дигари фразеологизмҳо шакли лаҳҷавӣ – диалектизмро доранд.

Диалектизмҳои фразеологӣи феълӣи фолклори Сари Хосор аз рӯйи хелҳои диалектизм ва жанрҳо ба гурӯҳҳо ҷудо карда шуданд.

Дар бахшҳои хулоса ва тавсияҳо оид ба истифодаи амалии диссертатсия Насимов Н.И. натиҷагирҳои таҳқиқи худро ба таври мушаххас дар 27 ва 9 банд баён мекунад, ки ҳар яки онҳо заминаҳои устувори илмӣ дошта, қабилӣ эътимод мебошанд. Илова бар ин, диссертатсия, дар маҷмӯъ, дар сатҳу савияи баланди илми забоншиносӣ таълиф гардидааст ва он, воқеан, метавонад дар таҳқиқи лингвофолклористии забони матнҳои фолклорӣи тоҷик саҳифаи навро боз намояд.

Таълифоти илмӣи доғалаб аз 3 монография, 2 луғатнома ва 24 мақолаи илмӣ, аз ҷумла, 20 мақолаи дар нашрияҳои илмӣи тақризшавандаи Комиссияи олии аттестатсионӣи Ҷумҳурии Тоҷикистон нашршуда иборатанд ва нуктаҳои асосӣи натиҷаҳои таҳқиқотро фаро мегиранд.

Автореферат ва мақолаҳои ҷопкардаи унвонҷӯ мазмуни диссертатсияро комилан фаро мегиранд.

Бо вучуди ин ҳама муваффақияту навгонӣҳои шоиста дар фишурда ва диссертатсия баъзе камбудӣҳо ба назар мерасанд, ки зикри онҳо барои

беҳдошти сифати кор дар мавриди нашр аз аҳаммият холи нахоҳад буд:

1. Хулосаи бобҳои рисола хеле мухтасар ба назар мерасанд. Мукамалтар шудани онҳо ба манфиати кор мебуд.
2. Бо вучуди он ки унвонҷӯ шахси пухтакор зоҳир мегардад, дар саҳифаҳои диссертатсия ва фишурдаи он ҷо-ҷо хатоҳои имлоӣ, аломатҳои китобат ва техникаӣ дида мешавад.

Ин камбудихо моҳияти илмии диссертатсияро ба ҳеҷ ваҷҳ кам намеkunанд ва диссертатсияи Насимов Нуриддин Исоевич дар мавзӯи «Пажӯҳиши лингвофолклористикаи Сари Хосор (чанбаҳои овой ва вожагонӣ)» таҳқиқоти анҷомёфта буда, дар сатҳи зарурии илмӣ таълиф шудааст.

Хулоса, диссертатсия бо муҳиммият, навгонии илмӣ ва арзиши назарӣ амалиаш ба талаботи ҚОА-и назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ҷавобгӯ буда, муаллифи он барои дарёфти дараҷаи илмии доктори илми филология аз рӯйи ихтисоси 10.02.00 – Забоншиносӣ (10.02.01 – Забони тоҷикӣ) сазовор мебошад.

Муқарриз:

раиси Кумитаи забон ва истилоҳоти
назди Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон,
доктори илми филология,
профессор

Муҳаммадҷонзода
Олимҷон Обидҷон

Нишонӣ: 7340013, Ҷумҳурии Тоҷикистон,
ш. Душанбе, к. Беҳзод, 25
почтаи электронӣ: info@kumitaizabon.tj
тел.: +992 (37) 227-59-38

Имзои доктори илми филология, профессор Олимҷон
Муҳаммадҷонзодаро тасдиқ мекунам.

Мудирӣ шуъбаи ҳуқуқ, кадрҳо ва
корҳои махсуси Кумитаи забон ва
истилоҳоти назди Ҳукумати
Ҷумҳурии Тоҷикистон

Сафарзода Эраҷ
Гулаҳмад

18.09.2024